LUIS ESCOBEDO

A migrációs fordulat és Kelet-Európa: a „migráns” mint homogén kategória meghaladása

Gondolatok Melegh Attila The Migration Turn and Eastern Europe c. könyve kapcsán

A rassz- – és bármilyen társadalmi – kategóriák felállítása magában hordozza „a tárgyiasításnak, illetve annak a kockázatát, hogy az egyének komplexitása és sokfélesége összemosódik és eltorzul”.[1] Ez egy erőszakos folyamat,[2] amelynek következményei kézzelfoghatók és valósak.[3] Konstruálja és formálja az embereket,[4] akik ezen keresztül válnak felismerhetővé és osztályozhatóvá.[5] Egy tanulmányunkban a mai Dél-Afrikában vizsgáltuk a társadalmi kategóriák működését a migrációs folyamatok kapcsán, és arra a következtetésre jutottunk, hogy a „migráns” vagy „külföldi” fogalma ugyanolyan absztrakt, mint bármelyik más társadalmi kategória, legyen az akár a „fekete”, a „fehér”, az „európai” vagy a „portugál”.[6] Ezek a fogalmak saját kontextusukban, egy-egy adott helyzetben, az emberek interakcióin és egymással szembeni viselkedésén keresztül teremtődnek meg.[7] Ugyanakkor azt is megfigyeltük, hogy ha a „migránsnak” vagy „külföldinek” tekintett személyek valós lehetőséget kapnak személyes történetük elmesélésére,[8] „felvehetik a harcot a leegyszerűsítő kategóriákkal és elérhetik, hogy komplex egyéneknek tekintsék őket”.[9] Miután 2021-ben publikáltuk a Dél-Afrikáról szóló tanulmányunkat, elkezdett foglalkoztatni saját élettörténetem és saját migrációs tapasztalatom. Ez vezetett ahhoz a felismeréshez, hogy a társadalmi kategóriákhoz hasonlóan a személyes történetek is térben és időben változnak. Ebben az írásban a *The Migration Turn and Eastern Europe* (A migrációs fordulat és Kelet-Európa, a továbbiakban *The Migration Turn*)[10] című könyvet hívom segítségül, hogy elmeséljem saját tapasztalataimat, mint olyasvalaki, akit a „migránsok” absztrakt kategóriájába szokás

sorolni. Más szóval, a könyv által megfogalmazott gondolatokat használom fel annak bemutatására, hogy a „migrációs fordulat" hogyan rendezte át az életemet és tapasztalataimat, miközben bizonyos mértékig homogenizálta is ezt a társadalmi kategóriát.

Az 1980-as években, a migrációs fordulat kezdeti szakaszában születtem Peruban. Gyermekként tanúja voltam a politikai, gazdasági és társadalmi válságnak. Emlékszem a háborúra a bukott állam, az azt követő autoriter állam, valamint az állam által terroristának bélyegzett szervezetek között. Az 1988–1991 közötti időszakban, amikor Fujimori neoliberális projektje elindult, apám megsérült és halláskárosodást szenvedett egy robbantásos merényletben. Ugyanekkor ölték meg a bátyját, egy volt katonatisztet, aki három összecsapásban is részt vett a Fényes Ösvény csoporttal Huantában, amely egyike volt a legtöbb áldozatot követelő városoknak.[11] Áramszünetek, lövöldözések, autós robbantások, kolerajárvány és sok hasonló katasztrófa sújtott le ránk rövid idő alatt. Perut, vagy legalábbis az ország egyes részeit *zona roja,* azaz „vörös zóna" néven kezdték emlegetni. A szörnyű helyzet ellenére a szüleim, akik akkoriban alulfizetett és agyonhajszolt fiatal orvosok voltak (visszaemlékezéseik szerint fejenként 80 dollárt kerestek havonta), így is gondoskodtak róla, hogy néha sort kerítsünk egy családi kirándulásra apám öreg Volkswagen bogarával az andoki „vörös zóna" tájain keresztül. Boldog gyermekkorunk volt. Mások sajnos nem voltak ilyen szerencsések.

Csak felnőttkoromban tudtam igazán megérteni az átélt válság és konfliktus dimenzióit. Azt azonban még ekkor sem láttam be, hogy mennyivel pusztítóbb volt mindez a különböző, gyarmatosítás előtti gyökerekkel rendelkező etnikai és nyelvi kisebbségek számára, mivel őket továbbra is kirekesztettként kezelték saját hazájukban.[12] Azóta a peruiak több nemzedéke ostromolta a bevándorlási hivatalokat, és ültek fel az Egyesült Államokba, Spanyolországba, Olaszországba vagy Japánba tartó repülőjáratokra, vagy a Chilébe és Argentínába tartó buszokra. Ez volt a perui népvándorlás kezdete.

A 2000-es évek eleje egy még intenzívebb migrációs hullám színtere lett. 2009-re évente csaknem negyedmillió perui hagyta el örökre az országot.[13] 1999-ben, még tinédzserként utaztam el először az Egyesült Államokba, majd Németországba, Lengyelországba, Mexikóba, Dél-Afrikába és végül Romániába, ahol jelenleg is élek. Külföldön élve nem voltam tanúja annak, amikor a kivándorolt peruiak 2010-től fokozatosan elkezdtek visszatérni hazájukba, mint ahogy nem láttam azt a több mint egymillió venezuelai bevándorlót és menedékkérőt

sem, akik egyre nagyobb számban jelentek meg a perui nagyvárosokban. A legutóbbi, több mint 415 000 főt érintő perui kivándorlási hullámot sem látom[14] – ami több embert érint, mint a 2006–2009-es csúcsidőszakban (érdekes módon ez az időszak volt a globalizáció csúcspontja is Melegh szerint) –, és nem veszek részt a jelenség körül kibontakozó vitában sem. Én azt tapasztaltam meg, milyen volt nem fehér (vagy ahogy ma mondom, kreol bőrű) peruinak, vagy – ahogy most már külföldön és Peruban is címkéznek – „nem fehér bevándorlónak" lenni a globális migrációs fordulat negyven évének valamivel több mint felében. A mai helyzetünk biztosan nem ugyanaz, mint ami a 2001. szeptember 11-ei terrortámadás után vagy akár 2016 előtt volt, amikor az EU, a schengeni térség, az Egyesült Királyság és számos más ország is elkezdte megadni a peruiaknak a vízummentességet.

Melegh Attila értelmezése szerint a „migrációs fordulat" során a globalizáció hatására jelentősen nőtt a ki- és bevándorlás intenzitása, ami a társadalmak további piacosításának eszköze lett. Ő ezt a fordulatot a migráció mint diskurzus és mint kategória dinamikus egymásra hatásaként értelmezi, amely, mint már említettük, időben és térben aktívan változtatja jelentését. Melegh könyvének egyik kulcsgondolata, hogy a migrációs fordulat során a különböző államokban diszkurzív blokkok alakultak ki: egyes államok nyitottnak mutatták magukat a migrációra, mások támogatták a szigorú határintézkedéseket, és megint mások megkérdőjelezték a piacosítás és a piaci viszonyok létjogosultságát, azok vélt kulturális és társadalmi következményei miatt. A továbbiakban összevetem a Németországban, Lengyelországban és Romániában szerzett, ezekkel a diszkurzív blokkokkal kapcsolatos bevándorlói tapasztalataimat, s ezen keresztül bemutatom – Melegh szándékait követve –, hogy mennyire elvont a „migráns" kategóriája, ha az így beskatulyázott emberek egyéniségét, összetettségét és emberi tapasztalatait figyelembe vesszük.

2001 augusztusában költöztem Németországba, két héttel a szeptember 11-ei terrortámadás előtt, és négy évvel azelőtt, hogy Merkel a migrációval szembeni tolerancia növelése érdekében belefogott volna azoknak az intézményi és diszkurzív változtatásoknak a végrehajtásába, amik később a *Willkommenskultur* alapjává lettek. Melegh szerint[15] ez volt a kezdete annak a 2010-es évekre kiépülő történelmi-politikai blokknak, amely a migrációt demográfiai és piaci eszközként használja fel. A Merkel regnálása előtt általam látogatott magánegyetem „nemzetköziként" hirdette magát, és az internacionális szellem, az

interdiszciplinaritás, valamint a magán- és elit felsőoktatás szimbólumaként reklámozta képzéseit. Melegh szemszögéből nézve azonban ezt az egyetemet akár a piaci intézmények hálózatának részeként is tekinthetjük, amely a migrációt demográfiai és piaci eszközként használta, és ily módon hozzájárult a globális egyenlőtlenségek újratermeléséhez.

A diákok többsége Bulgáriából és Romániából érkezett; mindkét ország 2007-ben csatlakozott az Európai Unióhoz. Őszinte csodálatomra, e diákok közül sokan igen jó eredményeket értek el, jól beszéltek németül és más nyugat-európai nyelveken, és jól ismerték a munkaerő mobilitásának csatornáit mind Németországban, mind a nemzetek felett átívelő akadémiai és egyéb intézményekben. Ugyanakkor – számomra meglepő módon – legtöbbjük olyan kettős narratívát fogalmazott meg, amelynek értelmében származási országukat alacsonyabb rendűnek, és nem preferált célországnak tekintették. Melegh ezeket az eseteket az egyenlőtlen csere gondolatával kapcsolja össze: a magasan képzett emberi erőforrás generációinak nyugatra vándorlása nagyobb hasznot hajt, mint amennyi előnyt a keletre vándorló külföldi tőke alacsony szintű társadalmi újraelosztása nyújt. Valami hasonló történt más – véletlenül szinte mindig nem nyugati gyökerű – csoportokkal is az egyetemen. Miután elolvastam a *The Migration Turn* c. könyvet, eltűnődtem, hogy amikor az egyetemen megrongáltak egy-egy cigaretta- vagy snack-automatát, és a gyanúsított diákok listáján nem szerepelt német név, az csupán elszigetelt eset, vagy inkább ez ellen az egyenlőtlen csere ellen irányuló akció volt-e. A könyv elolvasása döbbentett rá, hogy saját döntésem, miszerint a migráció kérdését és a globalizált munkaerőpiacot megkerülve az egyetem után Németországban próbáltam boldogulni, talán ugyanúgy megkérdőjelezte ezt az egyenlőtlen cserét, mint az automaták megrongálása. Így ezután „büntetések" egész sorát kellett elviselnem a rendőrség, a bevándorlási hivatal, az éjszakai szórakozóhelyek biztonsági személyzete és a jelenség folyamatos tagadásában élő nyilvánosság részéről. A megfigyelés, a belépés megtagadása bizonyos helyekre, az önkényes kihallgatás, a hamis vádak és hasonlók rutinszerűen ismétlődtek abban a folyamatban, amely során megpróbáltak helyrehozni valami „szabályellenes" dolgot.[16]

2008-ban töltöttem az első évemet Lengyelországban. Ebben az időszakban mind a perui kivándorlás, mind a globalizáció a tetőfokára hágott. 2014-ig, amikor két mesterdiploma és egy doktori fokozat megszerzése után végül elhagytam ezt az országot, több ízben fizi-

kailag is megtámadtak idegengyűlölő elemek, és a támadások közül az egyik nemcsak a jövedelmemet, de a szociális kapcsolataimat és a sportteljesítményemet is befolyásolta.[17] Melegh könyvének elolvasása és a Varsóban töltött hét év felidézése után azonban megdöbbentő felismerésre jutottam. A 2022-ben elkezdett terápiám előtt a Lengyelországban szerzett tapasztalataimat többnyire az áldozat/elkövető dichotómiában írtam volna le; a terápia után egyszerűen elhagytam ezt a megközelítést. A *The Migration Turn* elolvasása után azonban újabb dimenzióval bővült a perspektívám, és ez lehetővé tette számomra annak belátását, hogy korábbi támadóim is és én is valamilyen formában áldozatok voltunk: egyszerre harcoltunk ugyanazon jelenség, nem pedig egymás ellen. Németországban elsősorban a világról alkotott képben kódolt igazságtalanság és az intézményes rasszizmus sértett. Lengyelországban a támadóim és én is célpontjai voltunk ennek a nemzeteken átívelő igazságtalanságnak: nagyon különböző okokból egyikünk sem akarta elfogadni a migráció és a globalizált munkaerőpiac struktúráit. Ehelyett ismét „szabályellenesek" lettünk.[18] A támadóim hozzáállásában és viselkedésében megnyilvánuló rasszizmus egy, a bevándorlókkal és a bevándorlással szemben befogadóbb, államilag irányított kulturális és narratív eszköztár hiányában alakult ki – és ezt a társadalmi és munkahelyi biztonság elvesztésének érzete, a piacosítás fokozódása, illetve a piachoz nem kapcsolódó társadalmi intézmények hanyatlása táplálta.

Németországhoz és más államokhoz hasonlóan, ahol az elmúlt évtizedekben a migrációt támogató diszkurzív blokk került előtérbe, a romániai elit, és főként a városi középosztály a bevándorlást utilitarista szemszögből közelíti meg, és ebből kiindulva támogatja a piaci átalakulást és a nyitott határok politikáját. A munkaerőhiánnyal és az egyéb demográfiai kihívásokkal szembesülve költséghatékonynak és előnyösnek tekintik a bevándorlást, mivel egy valós szükségletet elégít ki, miközben az országot gazdagítja. Amikor kutatásunkat az egyik erdélyi magyar városban, Gyergyóditróban (Ditrău) megkezdtük – ez a város egy 2020-as incidens miatt vált hírhedtté, amikor két Srí Lanka-i munkást kiutasítottak –, rájöttünk, hogy a magyar kormány „külső ellenségre" hivatkozó narratívája mélyen gyökerező jelenségekre játszik rá. Az említett eset megtestesítette a bevándorlást pártoló és az azt ellenző diszkurzív blokkok közötti összecsapást, amely a fenti példákban világosabban érvényesült Németország, illetve Lengyelország kontextusában, és arra késztetett minket, kutatókat, hogy Melegh elképzelései alapján egy harmadik diskurzust

kövessünk, amely a migráció piacosításának kulturális és társadalmi következményei alaposabb elemzését igényli.

Ahogy Melegh munkája bemutatja, a migrációs fordulat nem olyasmi, ami egy adott térben és időben történik. Bár hatásai lehetnek lokálisak, mégis globálisak. És bár tapasztalataink egy adott pillanatban és helyen jelentkeznek, egyben a globalizáció *longue durée*-jének is részei. Talán maga az időszak volt a személyes tapasztalatom kulcsa, amikor egyik vagy másik országban éltem, vagy talán az, hogy ki voltam, a karrierem melyik szakaszában jártam, vagy hogy kik vettek körül egy adott pillanatban. Egy dologban azonban biztos vagyok: engem és sok hozzám hasonló embert beskatulyáztak egy absztrakt kategóriába, akár tetszett, akár nem. Melegh Attila szavaival élve „mitológiai státuszt" kaptunk. Amikor képessé váltunk eligazodni a globális migrációs fordulat világában, hirtelen a szorgalmunk lett a legfontosabb értékmérőnk, ennek hiánya pedig érdemtelenné tett minket. Így életünket, tapasztalatainkat, sőt a testünket is piaci intézmények alakították és alakítják ma is globális szinten. Melegh Attila könyve lehetővé tette számomra, hogy átértékeljem és újraírjam saját történetemet, és kritikusan felülvizsgáljam saját jövőképemet, immár mint „nem migráns".

Jegyzetek

1 J. Kurzwelly – L. Escobedo: Violent Categorisation, Relative Privilege, and Migrant Experiences in a Post-apartheid City. In J. Kurzwelly – L. Escobedo (szerk.): *Migrants, Thinkers, Storytellers: Negotiating Meaning and Making Life in Bloemfontein, South Africa*. HSRC Press, 2021, 1–18. 2. Online: https://doi.org/10.1515/9780796926159-005

2 Kurzwelly–Escobedo (2021): i.m.

3 R. Jenkins: *Lads, citizens and ordinary kids: Working-class youth life-styles in Belfast*. Routledge and Kegan Paul, 1983.; R. Jenkins: Categorization: Identity, social process and epistemology. *Current Sociology,* 48/3 (2000.) 7–25. Online: https://doi.org/10.1177/0011392100048003003

4 G. Simmel: *On individuality and social forms*. University of Chicago Press [1908] 1971.; I. Hacking: Making up people. In E. Stein (szerk.): *Forms of desire: Sexual orientation and the social constructionist controversy.* Routledge, 1992. 69–88.

5 J. Butler: *Excitable speech: A politics of the performative*. Routledge, 1997.

6 J. Kurzwelly – L. Escobedo (szerk.): *Migrants, thinkers, storytellers: Negotiating meaning and making life in Bloemfontein, South Africa.* HSRC Press, 2021. https://doi.org/10.1515/9780796926159

7 F. Barth: *Ethnic groups and boundaries: The social organization of culture difference*. Waveland Press, 1998.; R. Brubaker – F. Cooper: Beyond "identity." *Theory and*

Society, 29/1 (2000), 1–47. Online: https://doi.org/10.1023/A:1007068714468; Jenkins (2000): i. m.; R. Brubaker: *Ethnicity without groups*. Harvard University Press, 2004.

[8] M. Watts: Narrative research, narrative capital, narrative capability. In J. Satterthwaite – M. Watts – H. Piper: *Talking Truth, Confronting Power*. Trentham, 2008. 99–112.

[9] L. Escobedo – J. Kurzwelly – K. Agbedahin: Transcending social categories: Reflections on research concerning migrant lives, lived experiences and life stories. In J. Kurzwelly – L. Escobedo (szerk.): *Migrants, Thinkers, Storytellers: Negotiating Meaning and Making Life in Bloemfontein, South Africa*. HSRC Press, 2021, 19–32. 19. Online: https://doi.org/10.1515/9780796926159-006

[10] Attila Melegh: *The Migration Turn and Eastern Europe: A Global Historical Sociological Analysis*. Palgrave Macmillan, 2023.

[11] Truth and Reconciliation Commission: *Truth Commission: Peru 01*. United States Institute of Peace, Washington, DC, 2003. Online: https://www.usip.org/sites/default/files/file/resources/collections/commissions/Peru01-Report/Peru01-Report_Vol4.pdf

[12] G. Portocarrero: *Rostros criollos del mal: Cultura y transgresión en la sociedad peruana.* Red para el Desarrollo de las Ciencias Sociales en el Perú, 2010.; M. de la Cadena: *Indígenas mestizos: The politics of race and culture in Cuzco, Peru, 1919– 1991*. Duke University Press, 2012.; P. Drinot: Foucault in the land of the Incas: Sovereignty and governmentality in neoliberal Peru. In P. Drinot (szerk.): *Peru in Theory*. Palgrave Macmillan, 2014. 167–190.; L. Escobedo: Whiteness in political rhetoric: A discourse analysis of Peruvian racial nationalist "othering." *Studia z Geografii Politycznej i Historycznej*, 5 (2016.) 257–272. https://doi.org/10.18778/2300-0562.05.12

[13] INEI, Superintendencia Nacional de Migraciones, OIM & RREE (Ministerio de Relaciones Exteriores): *Perú: Estadísticas de la emigración internacional de Peruanos e inmigración de extranjeros, 1990-2017.* OIM, Lima, 2018. 23. Online: https://www.inei.gob.pe/media/MenuRecursivo/publicaciones_digitales/Est/Lib1549/libro.pdf

[14] P. Pighi Bel: 4 posibles razones de por qué se multiplicó por 4 el número de peruanos que abandonan el país. BBC News Mundo. 2023. augusztus 23. Online: https://www.bbc.com/mundo/articles/c512lp92m1jo

[15] Melegh (2023): i. m.

[16] M. J. Berry – C. Chávez Argüelles – S. Cordis – S. Ihmoud – E. Velásquez Estrada: Toward a fugitive anthropology: Gender, race, and violence in the field. *Cultural Anthropology*, 32/4 (2017.) 537–565. Online: https://doi.org/10.14506/ca32.4.05

[17] Bővebben lásd: L. Escobedo: The Refractive Gaze: A Non-Roma Researcher's Composite Perspective in Changing Times. In R. Baikady – S. M. Sajid – J. Przeperski – V. Nadesan – M. R. Islam – G. Jianguo (szerk.): *The Palgrave Handbook of Global Social Change*. Palgrave Macmillan, 2022. 1–19. Online: https://doi.org/10.1007/978-3-030-87624-1_197-1

[18] Berry et al. (2017): i. m. 546.

(Fordította: Lyublyanovics Kyra)

Eredeti megjelenés: Escobedo, L. 2024. The Migration Turn and Eastern Europe: De-homogenising the abstract category of "migrant": Melegh, A. (2023). The Migration Turn and Eastern Europe: A Global Historical Sociological Analysis. Palgrave Macmillan. Intersections. East European Journal of Society and Politics. 10, 1 (Aug. 2024). DOI:https://doi.org/10.17356/ieejsp.v10i1.127